

למדנו, וגם שם הנידון כלפי איסור לבעלה.

והאריכו חכמים אחרונים בענין זה, ועל גדר דין גדה לבעלה, 'איסור' או 'טומאה' – ע' שב שמעתא א, יב ואילך; שערי ישר א, יג יד; אתון דאורייתא בא; זכר יצחק ח"א סא ד"ה וא"כ; מנחת שלמה; שו"ת שבט הלוי ח"ו קיט, ב. [יש מקום לפרש דברי התוס', דהנה מוכח ששיטתם כאן שס"ט ברה"י טמא גם במקום שבמציאות אי אפשר הדבר להיות כחומרנו, כגון כאן שתהא טמאה גם בראשון וגם בשמיני. [ודעת התוס' בנויזר נו וב"ק דפסחים ובגדה יט. שאין אומרים ספק טומאה ברה"י טמא בדבר שאינו יכול להיות אמת]. ויש מקום לומר שבדבר שיכול להיות אמת, דין 'ספק כודאי' ענינו הכרעת הספק במציאות, לתלות שכך ארע, ואז ממילא גם לענין האיסור לבעלה הדין כלענין טומאה, שאין להפריד הנידונים מאחר ויש כאן דין הכרעה במציאות, משא"כ כשאין יכול להיות אמת, נהי דס"ל להתוס' שגם זה ילפינן לטמא, מ"מ אין כאן הכרעה אלא דין הנהגה בלבד על האדם, ובנידון זה אפשר לחלק בין אם הדין הוא על דיני הטומאה לדין על האיסור, שבדין הנהגה לא שייך תרתי דסתרי].

(ע"ב) 'בכור שנטרף בתוך ל' יום – אין פודין אותו'. נחלקו רש"י ותוספות האם מדובר על בכור שנהרג בתוך שלשים, או שנמצאו בו סימני טריפה. ובשער המלך (טומאת מת, דף לב, ב) הקשה לפירוש התוספות: מדוע לא נסתפק על כל בכור שמא טריפה הוא – ואין לתלות ברוב, לדעת האומר 'אין הולכין בממון אחר הרוב?' 'וצריך עיון לעת הפנאי'. (כוונת הקושיא כנראה ללמוד מכל פדיון הבן ללכת אחר הרוב אף בדיני ממונות).

וכבר נמצא בשטמ"ק כאן שלענין פדיון הבן יש מקום ללכת אחר הרוב, שלא כבדיני ממונות. וכפי שהסביר דבר זה בשערי ישר (ה, טז), שאף בכל רוב שבממון אכן יש מצוה לצאת ידי שמים, ולכן לענין פדה"ב חלה מצוה גמורה כשיש 'רוב'. ע"ש.

'שומר שמסר לשומר פטור'. הגם שלכתחילה אינו רשאי למסרו, שמא אין רצונו של המפקיד שיהא פקדונו ביד אחר – בדיעבד אינה נחשבת פשיעה לר' אלעזר, לפי שמסר לבן דעת (תוס' ורא"ש, עפ"י גטין כט.).

'אפילו שומר שכר שמסר לשומר חנם שהשתא גרועי גרועיה לשמירתו נמי פטור שהרי מסר לבן דעת'. ודוקא אם לבסוף נאנס, אבל בגניבה ואבדה – חייב, כפי חיובו שנתחייב הוא ולא כדין השומר-חנם. ואם תאמר, אם כן מדוע פטור על אונסים הלא תחילתו בפשיעה כעין גניבה ואבדה [שהואיל ואין השני מתחייב בשמירת גנבה ואבדה, נמצא זה פשע כלפי גו"א במסרו לשני] וסופו באונס – האם נוכיח מכאן שכל כגון זה פטור? – אין זו הוכחה, מפני שאין לנו להניח שהשומר-חנם לא ישמור מגנבה ואבדה, כי סתם בן דעת רגיל לשמור הרבה, אף מאותם דברים שאינו חייב עליהם. ושלא אפילו מסרו לשומר חנם ופטור מפשיעה, כל שלבסוף נאנס – פטור, ואינו בכלל 'תחילתו בפשיעה וסופו באונס' (עפ"י תוס' ב"מ צג: ד"ה א').

דף יב

'זילו אהדורו ואי לא מגבינן לכו לאפדניכו'. התוס' מפרשים שחשבם כדיין הטועה בדבר משנה שהדין חוזר. יש אומרים שכל זמן שהדין אומר 'כדין דנתי' – אין הדין חוזר, ועל כן הורה להם רב נחמן שהם עצמם יחזרו בהם (עפ"י שיטמ"ק בשם מהר"י כ"ץ). ומה שאמר ואי לא מגבינן לכו – משום שרשאי היה לחייב ממון את הדיינים כיון שלפי דעתו הנם מוזיקים, ומפני שרב נחמן גדול מהם ונטל רשות מריש גלותא – הרי הם כפופים לדינו (עפ"י חזון איש סנהדרין טז.).

'אמר ליה רבא לרב נחמן, הא עולא, הא רבי אלעזר... מר כמאן סבירא ליה?'. לכאורה אין זו שאלה שהרי פעמים רבות דעת היחיד אינה כדעת הרבים – אלא שאלתו היה למה החשבתם טועים בדבר משנה [כדברי התוס'], הלא רבים סוברים כן ואין כאן טעות אלא בשיקול הדעת. [ואם נפרש שלא חשבה רב נחמן כטעות בדבר משנה אלא בשיקול הדעת, נפרש שאלת רבא שיהא זה כדבר שלא הובררה טעותו] (חזון איש שם).

סיכום סוגית עבדי כמטלטלי או כמקרקעי, ודין קנין 'אגב' ו'חצר' בעבדים. נחלקו אמוראים האם עבדים דינם כקרקעות או כמטלטלין.

כתבו התוספות: לא נחלקו אלא בדינים שמדברנו, אבל כלפי דינים דאורייתא – לדברי הכל דינם כקרקעות.

התוספות כאן נקטו שקנין 'אגב' – מדרבנן. אולם יש ראשונים שסוברים שהוא קנין מדאורייתא – ע' במצויין ביוסף דעת קדושין כו.

הנפקותות המוזכרות בגמרא במחלוקת זו:

א. האם חל שעבוד על העבדים [ללא שעשאוים 'אפותיקי'] וניתן לגבותם מלקוחות ומיתומים, אם לאו. [לדברי התוספות הנ"ל, סוגיתנו הולכת כדעת הסובר שעבודא לאו דאורייתא. ואולם בפוסקים מבוואר שאעפ"י ששעבודא דאורייתא – אין גובים מן העבדים (וערשב"א). ופירשו אחרונים כי מהתורה אין חילוק בין מטלטלין לקרקעות לענין שעבוד, אלא אף המטלטלין משתעבדים (קצות החשן לט,א. וכו"כ הרשב"א להלן יד: ביתומים), או לאידך גיסא: גם קרקעות אינם נגבים מיתומים ומלקוחות מדין תורה (פני יהושע), הלכך כלפי חילוק זה שהוא מדרבנן, השוו עבדים למטלטלין. או בדרך זו: הואיל והחילוק שבין קרקע למטלטלין אינו מפורש בתורה אלא מלתא דסברא הוא התלוי בסמיכות דעתו של המלוה, הלכך עבדי כמטלטלי, כי גם עליהם אין דעתו סומכת (עפ"י מנחת שלמה. ועיקר הסברא נמצאת ברי"א, שלכך אין גובים מן העבדים, שלא כקרקע – לפי שדרכם למות ולהאבד)].

ב. כתיבת פרוזבול – שאין עושין אותו אלא אם יש ללוה קרקע.

ג. קנין 'אגב', כדלהלן:

הקונה קרקע – יכול לקנות אגבה מטלטלין, ואין צריך לעשות בהם קנין בפני עצמו. וזהו קנין 'אגב' השנוי במשנת קדושין פרק ראשון. להלכה, אותם מטלטלין אינם צריכים להיות צבורין ומונחין על הקרקע אלא קונה אותם בכל מקום שהם. ואין חילוק בענין זה בין חפצים דוממים לבעלי חיים (תוס', רשב"א).

אולם אם בא לקנות עבדים עם הקרקע, למסקנת הגמרא לא קנאם אלא אם נמצאים בתוכה. וזה יתכן בין לדעת האומר 'עבדי כמקרקעי' (כלשון ראשונה בדברי רב איקא) בין לאומר 'עבדי כמטלטלי' (כלשון אחרונה). ואולם אין טעמם שווה; –

אם העבדים כמטלטלין, כיון שהינם ניידים ובני דעת, אינם נקנים עמה אא"כ הם בתוכה – בניגוד לשאר מטלטלין שאין צורך שיהו צבורים בתוכה. (יש לברר בעבד כפות מחוצה לה, אם נקנה ב'אגב'. וסתמת הדברים מורה לכאן שאינו נקנה. וכן עבד תינוק בן יומו. ואולם בספר כובע ישועה נקט שעבד קטן אינו בכלל 'נייד').

אם עבדים כקרקעות דמו, אמנם אין שייך קנין 'אגב' שהרי קרקע אינה ניקנית ב'אגב', מכל מקום החזקה שמחזיק בקרקע מועילה גם לעבדים שבתוכה, כדין הקונה כמה קרקעות שאם מחזיק באחת מהן – קנה את כולן.

[קנין זה שונה בדיניו מ'אגב' בכמה דברים; אינו אמור אלא בקנין חזקה, שלא כקנין אגב שמועיל בכל צורת קנין שקונה את הקרקע. ועוד, אינו קונה את הקרקעות הרחוקות אלא אם נתן דמי כולן (קדושין כו. טשו"ע קצב). קנין זה מועיל מדאורייתא – שהרי הוא 'קנין חזקה'. [הלכך אף למ"ד 'עבדי כמטלטלי' הלא מדאורייתא דינם כקרקעות הלכך קנה בחזקה מהתורה]. כן מבוואר בתוס' וברא"ש].

במנחת שלמה כתב שגם מטלטלין הסמוכים ומחוברים לקרקע, נקנים עם הקרקע כדין 'עשר שדות'. וכתב שמדין זה קונה אפילו בנגיעה לקרקע ואין צריך שיהיו עומדים בתוכה כב'אגב'. אך מדברי הרא"ש יש לדייק שאין מטלטלין נקנים עם הקרקע כ'עשר שדות', שביאר שלכך עבדים נקנים עם הקרקע כעשר שדות, כי הם כקרקעות מדאורייתא – משמע שבמטלטלין אין הדין כן. והטעם, שהרי אין מטלטלין נקנים בחזקה, ועוד שאין לומר בהם 'סדנא דארעא חד הוא'. ועכ"פ נראה שמדאורייתא מיהת ודאי אין קונים.

אם בא לקנות את העבדים שעל הקרקע בתורת קנין 'חצר' – סתם עבדים אינם משתמרים לדעתו של הקונה. אך באופנים שהם משתמרים לדעתו (כגון בישן. ונראה שהוא הדין לתינוק בעריסתו וכדומה) – נראה שקונה (עפ"י תד"ה מכר; תד"ה הלכתא; תד"ה למה. וע' מהרש"א ומנחת שלמה. וכו"כ בהג"א בעבד כפות אפילו נייעור).

אם עבדי כמקרקעי, יש לדון שאין קרקע נקנית בקנין 'חצר', ונחלקו גדולי האחרונים בדבר (ע' נתיבות המשפט רמא סק"ג; או"ש גירושין א.ו. וע"ע במובא ביוסף דעת גטין כב. ובמנחת שלמה (על תד"ה מכר) הוכיח מהתוס' שקונה).

אם קונה עבדים ורוצה לקנות מטלטלין אגבם; אזי אם עבדים כמטלטלין – אין כאן קנין אגב, שאין קונים אלא אגב קרקע. ואולם אם העבד כפות [וגם ישן (תוס' ועוד), שאז אינו בגדר 'חצר מהלכת' וגם יש כאן חצר ה'משתמרת לדעתו'] – קונה המטלטלין שעליו בקנין 'חצר' (הגם שאינם קרקע, הלא גם כליו של אדם קונים לו מתורת חצר, ולאו דוקא קרקע. ובלאו הכי, לפמש"כ התוס' שבדינים דאורייתא לכו"ע עבדים כקרקעות, הרי קנין חצר הוא מדאורייתא).

ולפי הדעה שהעבדים כקרקעות יש מקום לומר שקונה המטלטלין בדין 'אגב', ויש מקום לומר שאין קונין באגב אלא בדומה ל'ערי מצורות ביהודה' – קרקע שאינה ניידת. [והסובר 'עבדי כמקרקעי' מסביר בכך את מחלוקת הברייתות אם החזיק בעבדים קנה מטלטלין].

*

(ע"ב) 'ומחיים מי אמר, והתנן... ואם איתא דכי א"ר יוסי הגלילי ממונו הוא מחיים – לישני האי רבי יוסי הגלילי הא רבנן'. פירוש הקושיא: לדבריך שהעמדת משנתנו אליבא דרבי יוסי הגלילי שממון בעלים הוא, והוצרכת להעמיד משנת קידושין לאחר שחיטה – משמע שלריה"ג גם בזמן הבית ובארץ הרי הם ממון בעלים, ואם כן מה הקשה רבא לרב נחמן מריה"ג ומה תירץ לו, הלא רב נחמן ודאי לא דיבר אלא לרבנן שהרי לריה"ג תמיד הם ממון בעלים כאמור (עפ"י רשב"א. ועתוס'. ובשם הגר"א מובא פירוש אחר – ע' באוצר מפרשי התלמוד).

דף יג

'שלמים שהזיקו גובה מבשרן ואינו גובה מאימוריהן... לא צריכא לגובה מבשרן כנגד אימורים'. אם כי בראשונים לא מפורש דין זה אלא לגבי שור תם, שדינו להשתלם מגופו (= שאינו חייב לו ממון מביתו, אלא השור המזיק משתעבד או נחלט לניזק, ואם שוויו פחות מכדי חיובו – פטור מלשלם את השאר), אבל המועד אפשר שמשלם על כל הנזק, ולא רק כפי יחס הבשר והאימורין – בספר ים של שלמה למהרש"ל מפורש שגם בשור מועד אינו גובה כנגד האימורין. וכן משמע מלשון רבנו חננאל, שאומר לו המזיק 'תרי שותפין אנן בהא תורא'.

ומשמע שהאימורין, אפילו לריה"ג – ממון גבוה הם, גם מחיים. ואף על פי שאין בהם מעילה כל עוד לא נזרק הדם על המזבח, אינם בכלל 'שור רעהו' (עפ"י אחיעזר ח"ג סב. וכן הביא מכמה מחברים. אלא שהעיר שלפ"ז בכפירת ממון של קדשים-קלים לריה"ג, לא ישלם חומש אלא לפי ערך הבשר ולא על חלק האימורין שהוא ממון גבוה, וזה לא שמענו. וע' בזה בחזון איש ב"ק ה"ג. ולענין חזה ושוק – לפי התוס' שממון גבוה הוא אף מחיים נראה שאינו גובה מהם. ע' בחדושי בית מאיר).

'אי בעית אימא רבנן ה"מ בתרי גופי אבל בחד גופא מצי אמר ליה'...'. כתב הרשב"א שיש לגרוס: 'אבע"א רבנן אימא הני מילי...' (שהרי לפי האמת אין חילוק בדבר).

(ע"ב) 'תודה שהזיקה – גובה מבשרה ואינו גובה מלחמה... מהו דתימא כיון דלחם הכשירא דזבח הוא, לימא ליה את אכלת בשר ואנא אייתי לחם?! קמ"ל דלחם חיובא דבעלים הוא'. משמע שהמזיק אינו מחוייב בקרבן אחר [וממילא היה מביא את הלחם עמו] לתשלום חובתו – כי קרבן זה שזוכה בו הניזק, עולה לשם בעליו הראשונים. ומכאן, שאפילו לשיטת רבי יוסי הגלילי שממון בעלים הוא למוכרו, דוקא לענין זכות אכילת הבשר, אך לא לענין הכפרה, שזו אינה ניתנת להעברה לאדם אחר (קצות החושן תו. וע"ע אחיעזר ח"ג סוס"י סג).

'יתר על כן אמר ר' יהודה, אפילו נגה ואחר כך הקדיש, נגה ואח"כ הפקיר – פטור'. כתב הראב"ד: הגם שחכמים חולקים על רבי יהודה והלכה כמותם – דוקא לענין מיתת השור אמרו, שדינו ליהרג גם כשבעליו הקדישו או הפקירו, אבל לענין תשלומי הנזק, אם הקדישו או הפקירו בעליו קודם העמדה בדין – פטור, דכתיב ומכרו את השור החי..., משמע דוקא בשיש לו בעלים בשעת התשלומין. וכן משמע ברמב"ם (נזקי ממון יו, ה, ד, ע"ש בלח"מ). וכיו"ב כתב הרא"ש בשם הר"מ שמדובר כאן רק בשור שהמית אדם אבל שור שהמית שור – לא נחלקו חכמים על רבי יהודה. ועיין עוד בשיטה מקובצת שאפילו בשור מועד (שמשתלם מן העליה) הדין כן. וכבר דנו האחרונים אם דין זה קיים גם בשן ורגל, וכן בשאר ממון המזיק שאינו בעל-חיים – ע' מנחת חינוך נה; דברי יחזקאל מט; ברכת שמואל ב; מנחת שלמה ר"ס פט.

סיכומי סוגיות